

Hrvatski nacionalizam i revolucija godine 1848.

Arbanas, Martin

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:879337>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-20**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

Martin Arbanas

Hrvatski nacionalizam i revolucija godine 1848.

Završni rad

Pula, 2016.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

Martin Arbanas

Hrvatski nacionalizam i revolucija godine 1848.

Završni rad

JMBAG: 0303047819, redoviti student

Studijski smjer: preddiplomski studij povijesti

Predmet: Hrvatska misao u XIX. st.

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Mentor: prof. dr. sc. Nevio Šetić

Pula, rujan 2016.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisani Martin Arbanas, kandidat za prvostupnika povijesti (jednopedmetne) ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

U Puli, 1. rujna 2016.

Student

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, Martin Arbanas dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom Hrvatski nacionalizam i revolucija godine 1848. koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 1. rujna 2016.

Potpis

Sadržaj

Uvod	1
1. Društveno-ekonomski (pred)uvijeti	2
2. Jezik kao sredstvo unifikacije	6
3. Uvertira (konteskt hrvatske „četrdesetosmaške“ politike).....	9
4. O izboru Josipa Jelačića za bana	14
5. Hrvatska „četrdesetosmaška“ politika	15
5.1. Od „Zahtijevanja naroda“ do „Hervati Mađarom“	15
5.2. „The Point of No Return“	18
5.2.1. Adresa Banskog Vijeća od 11. svibnja 1848.	19
5.2.2. Odluka Banskog vijeća od 2. lipnja 1848.	20
5.2.3. Bansko vijeće, Sabor trojedne kraljevine	21
5.2.4. Objava rata mađarskoj vladi.....	24
Zaključak	26
Literatura	27
Prilozi.....	30
Prilog 1. Zahtevanja naroda	30
Prilog 2. Mađarskih „dvanaest točaka“	33
Sažetak.....	35

Uvod

Svako povijesno razdoblje ima vlastitu ideju vodilju, a vrijeme u kojem mi živimo, je vrijeme nacionalizma. Ukoliko želimo biti još određeniji spram našeg vremena i nacionalizma, trebamo se konzultirati s akademski uvaženim mišljenjem *Erica Johna Hobsbawma: usprkos prividno istaknutoj ulozi, nacionalizam je povijesno izgubio na značenju.*¹ Pri tome je mislio da smo mi danas svjedoci jedne završne faze, krajnjeg dometa ideje koja je stvarala i stvorila svijet spram kojeg mi danas živimo.

Imajući to na umu, možemo se svrsishodnije okrenuti povijesti, razvojnog putu nacionalizma. U namjeri shvaćanja hrvatske današnjice, ne tako davno konačno ostvarenog nacionalnog programa, u ovome radu opredijeliti ću se za sami početak toga procesa. Konstantno uzimajući u obzir kontekst vremena, podudarnosti u nekim budućim nacionalnim iskazima (van prve pol. 19. st.), te samo za hrvatski slučaj svojstvenosti, obraditi ću razdoblje između početne dinamizacije hrvatskog nacionalnog političkog života (ilirski preporod ili još hrvatski narodni preporod) i prvog značajnijeg nastupa nacionalizma u hrvatskoj povijesti (revolucija 1848.).

Svako poglavlje i potpoglavlje rada imati će kratak zaključak, a što će mi dopustiti da konačan zaključak cjelokupnog rada bude donesen isključivo u „duhu“ retrospektivnog razmatanja ukupnog razvojnog puta hrvatskog nacionalizma. Shodno s time, konačno pitanje i smisao svakog napora ovog istraživanja biti će, dakle: što je to revolucija 1848. godine položila u temelje budućnosti hrvatskog nacionalizma, i je li danas moguće, s obzirom na ostvarenu hrvatsku državnost, prepoznati neke elemente *četrdesetosmaških* postignuća u nekim određenim primjerima?

¹ Hobsbawm, J. Eric, *Nacije i nacionalizam*, Zagreb: Novi liber, 1993., str. 206.

1. Društveno-ekonomski (pred)uvijeti

*Intelektualna generacija, koja je oko 1825., stupila na francusku političko ekonomsku scenu, na industriju projicira sva egalitarna nadanja, što su je revolucija i carstvo ostavili neostvarenima. Industrija i posebice željeznica kao njen spektakularni vrhunac pokazuju se kao materijalna moć koja će, djelotvornije od sve samo formalne političke emancipacije, provesti jednakost i bratstvo iz 1789. godine.*²

*Modernom prometnom mrežom željeznica i brzih cesta, telegrafijom i svuda prisutnom državnom poštom, u stvari su stvorene komunikacijske mreže čija su brzina i fina umreženost bile nezamislive još u prvim desetljećima 19. stoljeća. Tisuće i tisuće su istim prometnim sredstvima jurile na prosvjedne demonstracije revolucije 1848. godine.*³

Prva pruga u „hrvatskim zemljama“, puštena u promet 24. travnja 1860., obuhvaćala je sjeverni dio Međimurja (Čakovec – Donji Kraljevec – Kotoriba), te je bila dio pružne linije na relaciji Pragersko-Čakovec-Kotoriba-Nagykanisza-Budim, a koja se namjeravala dalje spojiti s magistralnom prugom Beč-Trst (sagrađenom još 1857.).⁴ Dakle, ne moguće je govoriti o bilo kakvom utjecaju željeznice na prostoru *Trojedne Kraljevine*, na aktivnije kolanje hrvatskih *preporodnih* ideja, jer željeznice ondje niti nisu postojale u ono vrijeme. Međutim, imajući na umu kako se sredinom devetnaestoga stoljeća u promet puštaju najvažniji željeznički pravci u Monarhiji (Beč-Prag, 1845.), te (Beč-Ljubljana, 1849.)⁵ možemo pretpostavljati „paletu“ što negativnih što pozitivnih posljedica po Hrvatski nacionalni pokret u hrvatskim zemljama s obzirom na njih.

Razmatrajući s time u skladu, mađarska *četrdesetosmaška avangarda*, u željeznicama je prepoznala politički potencijal, sredstvo *djelotvornije od sve samo formalne političke emancipacije*. Ovdje valja istaknuti promišljanje Kossutha Lajosa,

² Schievelbusch, Wolfgang, *Povijest putovanja željenicom - o industrijalizaciji prostora i vremena u 19. stoljeću*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2010., str. 83.

³ Wehler, Hans-Ulrich, *Nacionalizam – povijest, oblici, posljedice*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2005., str. 60.

⁴ Staklarević; Štefanac, *Željeznički kolodvori u Hrvatskoj – priča o ljudima, zgradama i vlakovima*, Zagreb: Tehnički muzej, 2015., str. 8

⁵ Isto, str. 74.

koji je jednom prilikom i izjavio: *Čija je željeznica, onoga je i zemlja!* ⁶ Isto tako, Sándor Petőfi, još jedan od idejnih prvaka mađarskog *četrdesetosmaškog* pokreta, povodom puštanja u promet prve parne lokomotive u Mađarskoj, na relaciji Pešta-Vác, 15. srpnja 1846., napisao je pjesmu u kojoj predviđa kako će željeznički promet povezati gradove i sela mađarske kao krve žile ljudsko tijelo (*The First railway line in Hungary was operated with steam locomotives, and it was opened between Pest and Vác on 15 July 1846. Sándor Petőfi, a famous Hungarian Romantic poet, travelled on the first train and wrote a poem predicting that rails would connect cities and villages of Hungary like the blood vessels in the human body*).⁷

Takva nastojanja objelodaniti će se krajem devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća, kad su stečeni osnovni preduvjeti to jest kad se je već dobro razgranala željeznička mreža područjima pod nadležnošću krune Sv. Stjepana. *Mađarske kraljevske državne željeznice (MÁV)*, pokrenule su tzv. „Julijansku akciju“, koja je osnivanjem škola na mađarskom jeziku trebala stvoriti prijeko potrebno željezničko činovništvo (Julijanska je akcija imala određene učinke u svojem djelovanju u Slavoniji od 1904. do 1919. godine).⁸ Suvremenici su u toj politici vidjeli *imperijalističke ambicije*, čije bi posljedice pogubno mogle djelovati na *narodne* interese u Slavoniji (civilnoj i vojnoj).⁹ Štoviše u posljednjim desetljećima postojanja Austro-Ugarske Monarhije, željeznice će postati svojevrsni simbol nacionalne podređenosti, nikad prije tako osjetne mađarske prisutnosti (hegemonije) (*Ante Starčević, Ivan Goran Kovačić, Josip Frank, Marija Jurić Zagorka, Ksaver Šandor Gjalski, Živko Bertić i mnogi drugi bave se „željezničkim temama“ kao simbolom mađarske dominacije*).¹⁰

Udaljavajući se od prve polovice 19. st. (kao naše osnovne preokupacije), i zalazeći u epohu zvanično otpočete Austro-Ugarskom nagodbom (1867.) (*The late industrial revolution in Hungary (1867-1918)*), kako ju je naslovio mađarski

⁶ Balta, Ivan, *Značaj slavonsko-podravske željeznice u društvenom razvoju Slavonije krajem 19. i početkom 20. stoljeća*, Povijesni zbornik - godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe, Vol. 3 No. 4 srpanj 2013., str. 200.

⁷ Roth; Jacolin, *Eastern European Railways in Transition: Nineteenth to Twenty-first Centuries*, London/New York: Routledge-Taylor & Francis Group, 2016., str. 87.

⁸ Isto, str. 201.

⁹ Artuković, Mato, *Biskup Strossmayer i pitanje jezika u školama „Mađarskih kraljevskih državnih željeznica“ u Hrvatskoj*, Croatica Christiana periodica, Vol.34 No.66 (2010), str. 155.

¹⁰ Šokčević, Dinko, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, Zagreb: Naklada Pavičić, 2006., str. 288-289.

povjesničar Ferenc Szávai)¹¹ razaznajemo određenu problematiku, preduvjete koje je nacionalizam u svom začetku susretao prožimajući društveno-politički mozaik Habsburške Monarhije; Zakašnjela industrijska revolucija, time i ne postojanje moderne prometne infrastrukture, prvom izljev u nacionalizma, „proljeću naroda“, nije stvorila prvenstveno široke društvene preduvjete za potpunu afirmaciju, i dosezanje svojih krajnjih mogućnosti.

Agneza Szabo baratajući demografskim informacijama za godinu 1857. (najbliže godini 1848. što sam mogao pronaći), strukturu stanovništva Trojedne kraljevine komentira na slijedeći način: *...Prema broju zaposlenih u agraru civilna Hrvatska i Slavonija je na prvom mjestu u usporedbi s ostalim zemljama Monarhije; U hrvatsko-slavonskim gradovima poljoprivredna je proizvodnja na drugom mjestu po broju zaposlenih (!) što odmah govori da su trgovina i obrt ne razvijeni...*¹²

Takva društvena slika, gdje aristokracija ne posjeduje konkurenciju u vidu pravog građanskog sloja, uvjetovala je karakter narodnog preporoda - nacionalizma „honoratske“ skupine. Uglavnom plemstva koje će ograničiti *promjene na mjeru koja je i u novim uvjetima osiguravala njezinu gospodarsku, društvenu i političku premoć*, najdalje dosežući razinu *liberalnog konzervatizma* u svojim „revolucionarnim reformama“¹³ (...na prostoru *istočno od Rajne i južno do Alpa, gdje su preporoditelji afirmirali svoje nacije oblikujući njihovu tradiciju tako što su u svoje sustave nacionalne ideologije preuzimali elemente ideologija prednacionalnih zajednica — staleškog “političkog naroda” ili etničke zajednice. Tako naciju nisu shvaćali kao novi fenomen, već kao obnovu starih, već postojećih ali “zaspalih” ili “zamrlih” identiteta koje oni samo “preporađaju” i “bude” u novi život*).¹⁴

Ipak, prvom polovicom 19. stoljeća, riječni (teretni) promet bio je razgranatiji, te može bitno sposoban zauzeti (u „hrvatskim“ uvjetima) „revolucionarnu ulogu željeznica“, svakako, u daleko skromnijem, ograničenijem razmjeru:

¹¹ Magyaródy, S.J, *Hungary and the Hungarians*, United States of America: Matthias Corvinus Publishers, 2012., str. 247.

¹² Szabo, Agneza, *Demografska struktura stanovništva civilne Hrvatske i Slavonije u razdoblju 1850-1880.*, Historijski zbornik 40 (1987), str. 184.

¹³ Stančić, Nikša, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. st.*, Zagreb: Barbat, 2002., str. 107-108.

¹⁴ Filipović, Marinović, *Nacionalni pokret u Hrvatskoj u 19. stoljeću - treći hrvatski simpozij o nastavi povijesti*, Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje, 2008., str. 20.

*...redovit promet u Slavoniji bijaše rijekama, i to uzvodno Dravom i Dunavom do Beča i Pešte, od Osijeka i Vukovara nizvodno Dunavom do Zemuna, pa uzvodno Savom do Siska, i dalje uzvodno Kupom do Karlovca i cestom od Karlovca do primorskih luka Senja i Rijeke prema moru; Početkom 19. stoljeća trgovina, posebno drvom i žitaricama iz Slavonije, bila je pojačana uglavnom riječnim putovima Drave, Dunava i Save...*¹⁵

Ono što se daje zamijetiti, je kako trgovački putovi ne dosežu prostor Istre i Dalmacije, djelujući na uskom prostoru Civilne Hrvatske, Kraljevine Slavonije, Slavonske i Hrvatske vojne krajine. Posljedica je to politike „krune Sv. Stjepana“, u kojoj povezivanje ovih trgovačkih putova s ostatkom hrvatskih zemalja nije predstavljalo ekonomsku, te ponajprije političku prijeku potrebu (među ostalom, Istra i Dalmacija pripadaju Austrijskom dijelu Monarhije, te su izvan interesne sfere mađarskog vodstva, štoviše na njih se gleda kao na konkurenciju). Ukratko rečeno, do pojave *preporodnog pokreta* u 19. st., većina faktora djelovala je dezintegrirajući na Trojednu kraljevinu.

*U otporu hrvatskom integralizmu regionalizmi su evoluirali: skriveni iza Monarhijskog legitimiteta, i sami se prikladno koriste proizvodima nacionalizma: pred revoluciju 1848/49. godine pozivaju se na idealni, romantični liberalizam koji pokrajine vidi kao prsten spajanja i suradnje među bratskim i ravnopravnim narodima. Tako će naprimjer Niccolò Tommaseo, zagovarati neovisnu Dalmaciju u sustavu južnoslavenskih konfederacija, a u svojim političkim brošurama oduzimati će kredibilitet i dovoditi u pitanje sposobnost ilirskog pokreta, za ujedinjavanje „hrvatskih“ zemalja, a kamo li južnoslavenskih prostora.*¹⁶

*Geoekonomski položaj sjeverne Hrvatske na europskom jugoistoku, tj. na sjecištima riječnih, cestovnih i pomorskih putova koji povezuju alpske krajeve, Podunavlje i Balkan s Jadranskim i Sredozemnim morem, uvjetovao je pojavu i domaće trgovačke buržoazije, na inom prostoru.*¹⁷ Mnogi od njih, kasnije će se snažno afirmirati u *četdesetosmaškom* pokret, kao na primjer obitelj Vranjicani, koja je u prvoj polovici devetnaestoga stoljeća razvila opsežnu trgovinu žitaricama i

¹⁵ Balta, *Značaj slavonsko-podravske željeznice...*, str. 194-195.

¹⁶ Cipek, Tihomir; Vrandečić, Josip, *Hrvatska nacija i nacionalizam u hrvatskoj povijesnoj tradiciji*, Zagreb: Alineja, 2007., str. 98.

¹⁷ Šidak, Jaroslav, *Hrvatski narodni preporod – ilirsko pokret (II. izdanje)*, Zagreb: Školska knjiga. 1990., str. 69.

drvom, djelujući u trokutu Rijeka-Senj-Karlovac.¹⁸ Ideje koje su doticale takve društvene krugove, a koje kriju možebitno protonacionalni karakter, moguće je spoznati u primjeru Josipa Šipuća, koji u brošuri *Temelj žitne trgovine* nastaloj gotovo tridesetpet godina prije krucijalnog dijela Ljudevita Gaja. Šipuč izražava mišljenje kako je neophodno izvršiti standardizaciju jezika poradi unapređivanja poslovanja.¹⁹ Zasiurno, ljudi koji su djelovali na „među pokrajinskoj razini“, misleći na one koje nisu bili ograničeni na samo jednu od *hrvatskih zemalja*, imali su tu prednost među prvima spoznati sličnosti i različitosti društava tih zasebnih upravnih cjelina, na temelju toga graditi stajališta o okolini koja ih okružuje, te shodno sa svojom društveno-političkom moći, obrazovanošću i *duhom* vremena graditi politiku nacionalnih nastojanja.

2. Jezik kao sredstvo unifikacije

Domaći je jezik, kao svrhovito sredstvo nacionalnih predodžbi, ali istodobno i indikator jezičnog nacionalnog jedinstva i kulture, stoga posvuda stvoren, a nije na neki način vegetativno izrastao (poput etnogeneze izgradnje vlasti - a ne obrnuto).²⁰ O tome nam lijepo svjedoči govor Ivana Kukuljevića Sakcinskog, od 2. svibnja 1843.: *...Mi smo malo Latini, malo Nemci, malo Talijani, malo Magjari i malo Slavjani, a ukupno (iskreno govoreći) nismo baš ništa! martvi jezik rimski, a živi magjarski, nemački i latinski - to su naši tutori, živi nam groze, martvi darži nas za garlo, duši nas, i nemoćne nas vodi i predaje živima u ruke...Pogledajmo samo na susedne puke, koji s nama pod jednim žezlom austrijskim stoje, svaki od njih Nemač, Talijan i Magjar postavio je svoj jezik na parvo mesto, samo mi ponizni i krotki Slavjani, kojih u Carstvu 17 milionah ima, samo mi plašljivi Harvati i Slavonci, koji u domovini našoj s nikakvim drugim smešani nismo, bojimo se našeg jezika, volimo služiti tudjemu, tudjoj volji...On nam mora biti parvi sarcu našem, on mora biti parvi i duhu našem! Š njim i po njem moramo nesretnu našu domovinu i nesretni naš narod sretnimi učiniti! U njem neka nam se zakon daje i razglašuje, on neka bude trublja od buduće naše sreće i slave!*²¹ Ovaj govor, uvriježen kao prvi zastupnički govor na hrvatskom

¹⁸ Isto, str. 71.

¹⁹ Jelčić, Dubravko, *Hrvatski narodni i književni preporod*, Zagreb: Školska knjiga, 1978., str. 53.

²⁰ Wehler, *Nacionalizam...*, str. 63.

²¹ Jurišić, Šimun, *Glasoviti hrvatski govori*, Split: Nova stvarnost, 2008., str. 21-22.

jeziku u saboru, ukazuje nam o glavom naporu nacionalnog pokreta, o uzdizanju *narodnog jezika* na diplomatsku razinu, kao prvom preduvjetu, bilo kakvog daljnjeg akta u smjeru poticanja razvoja *Trojedne kraljevine* na nacionalnim postulatima. Nešto malo više od četiri godine nakon, Hrvatski sabor će uzdići hrvatski jezik na razinu službenog jezika. Biti će to jedan od prvih značajnijih pomaka preporodnih nastojanja.

No, put ka tome, ka opredjeljenju na samu štokavštinu bio je podug, gdje je kajkavština početkom devetnaestog stoljeća još uvijek konkurirala kao buduće sredstvo jezične „unifikacije“, s obzirom na svoju dugu tradiciju u književnom izričaju srednjovjekovnih i novovjekovnih autora. Tako godine 1813., Maksimilijan Vrhovac, u spisu pod naslovom *Poziv na sve duhovne pastire svoje biskupije*, svećenicima svoje dijeceze upućuje molbu za skupljanje građe koja će omogućiti stvaranje književnog jezika u bližoj budućnosti (*Jezik ilirski – premda se na tolike puke rastršen različno izgovara, zato u opće vendar u riječih i izgovorih svoju i čistoću i krasotu, a u sličnom imenovanju jedinstvenih stvari, krasnom i mnogovrsnom izgovaranju cijelih izrečajah veliku obilatost i slat ima: ter, ne gledeć na različnost osebnih narječjih i na pomiješanje stranjskih riječih, u njem se veliko bogatstvo čistih riječih nalazi.*)²² Vrhovac, još ne nadzire koje bi narječje bilo najpogodnije za uzdizanje na razinu književnog jezika, no posebno dio posvećuje *horvatskom narječju*, misleća na djela kajkavskog i čakavskog kruga, nastala u ranom novovjekovlju.

Antun Mihanović na tragu je Vrhovčevih promišljanja; 1815. u brošuri *Reč domovini od hasnovitosti pisanja vu domorodnom jeziku*. Mihanović vodi raspravu o potrebi formiranja jedinstvenog hrvatskog standardnog jezika (*Anda zakaj bi koji pisal vu jeziku ne svojem, prez da bi kanil domorodni svoj stališ vu drugoga od ladanja, zemlje i dugovanj narave razlučenoga preobraziti, vu priliku staviti, vu kojoj rodil ni se i koja vu vsakom vremenu obderžati i nazvesto skazati se hoće*).²³ Svoju brošuru, tada tek budući autor hrvatske himne, ne upućuje naciji već *domovini* raspravljajući o koristi pisanja ne u nacionalnom, nego u *domorodskom jeziku*.²⁴ Pod *domovina* se ovdje misli na *Trojedna kraljevina*, što zapravo predstavlja svojevrstu opreku skorašnjim Ilirsko-južnoslavenskim jezičnim promišljanjima. Uz Vrhovca i Mihanovića, Ivan Derkos godine 1832. piše u sličnom, „pred preporodnom duh“, u knjižici *Duh*

²² Jelčić, *Hrvatski narodni...*, str. 60.

²³ Isto, str. 67.

²⁴ Stančić, *Hrvatska nacija...*, str. 112.

domovine nad sinovima koji spavaju. Derkos predlaže: ...spajanje ovih triju kraljevstava: Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, s obzirom na njihova podnarječja. Pod tim spajanjem razumijevam ujedinjenje triju dijalekata, što ih govore ova tri kraljevstva, u jedan jezik, ne pučki, nego učeni, književni, kojim će učeni ljudi čitati i pisati znanost i umjetnost, periodičke i pjesničke spise. A da ovo spajanje ne ostane samo u mome duhu, već da se zbiljski u čin privede, treba da dokažemo njegovu mogućnost, korist i potrebu, svako za sebe.²⁵

Prekretnica hrvatsko-mađarskih odnosa, općenito hrvatske politike u Monarhiji, još preciznije politike hrvatskog plemstva, biti će spis Janka Draškovića *Disertacija iliti razgovori darovan gospodi poklisarom....* Tiskana anonimno godine 1832., dvije godine nakon objelodanjivanja središnjeg dijela hrvatskog narodnog preporoda, *Kratke osnove horvatsko-slavenskog pravopisanja* Ljudevita Gaja. Drašković zagovara među ostalim bitnim stvarima i štokavsko narječje, kao ono koje je najpogodnije za standardizaciju jezika: *Dijalekt pako ovoga kao običnoga u pismoznanju starinskomu i kao punijega izvolio jesam. Priložena tabela*²⁶ *dokazuje da on i najhodniji jest u Slavo-Hrvatih, kao narodu naših kraljevinah. On mora i najpraviji biti, jere ga Slavonac, krajišni Hrvat, Primorac, Prikupnik, Dalmatinac, Bosanac, Crnogorac i oni Hrvati koji se Wasser-Kroaten*²⁷ *zovu i po Mađarske zemlje rastu je su, jednako govore*²⁸ (O njezinoj trajnijoj političkoj aktualnosti govori činjenica da je dvije godine kasnije, 1834. u Leipzigu, tiskana na njemačkome jeziku, također anonimno, s očiglednim ciljem da habsburšku i europsku javnost upozna s hrvatsko–mađarskim odnosima, odnosno općenito s hrvatskim pitanjem u Monarhiji).²⁹

Tako će se uskoro uzdići Ilirski preporoditelji, koji su znali da će *Mađžari odbaciti pokret koji bi zahvatio samo nekoliko županija koje su sačinjavale Hrvatsku i Slavoniju. Zbog toga njihova nacionalna ideja ne bi smijela biti, strogo uzevši, hrvatska, jer bi to moglo biti krivo shvaćeno kao izraz uskog hrvatskog regionalizma, izraz gibanja u području kajkavskoga govora oko Zagreba, koje se u početku XIX. stoljeća općenito smatralo Hrvatskom u užem smislu. Budući da su bili čvrsto*

²⁵ Jelčić, *Hrvatski narodni...*, str. 128.

²⁶ Autor je tablicom prikazao kako je štokavština najučestaliji govor

²⁷ *Wassen-Kroaten* (njemački) – naziv za Hrvate koji su nastanjivali prostor oko Nižiderskog jezera, na današnjoj mađarsko-austrijskoj granici.

²⁸ *Isto*, str. 107.

²⁹ Stančić, Nikša, *Disertacija grofa Janka Draškovića iz 1832. godine: samostalnost i cjelovitost Hrvatske, jezik i identitet, kulturna standardizacija i konzervativna modernizacija*, Kolo 3 (2007), str. 7.

uvjereni da su svi Južni Slaveni nastali od drevnih Ilira, oni su se odlučili na ilirsko ime, koje je već bilo u širokoj upotrebi kao sinonim za Hrvate, a često i za sve Južne Slavena.³⁰

Zanimljivo je, kako se godine 1966., Miroslav Krleža zaključno u svome referatu odlučio o ilirizmu: *samo je bezazleni idealizam iliraca i vjera u mogućnost političkoga i kulturnog jedinstva (Južnih Slavena) mogla dovesti do odricanja „vlastite književne prošlosti i tradicije, svoga jezika i svog imena“ - što je bila „smionost samozatajna.“*³¹ Iz toga proizlazi kako je neophodno ne posmatrati ilirizam kao poglavito pokret kulturnog karaktera, ograničenog na prostor *Trojedne kraljevine*, nego kao i pokret dalekosežnih političkih konotacija, a koji djeluje u mogućim političkim okvirima što mu konačno i omogućuje opstojnost, razvoj i djelovanje. Ono je vrlo oprezna, proračunata politika koja je svjesna kako će njen „trenutak“ ne još, ali uskoro doći. Ta „smionost samozatajna“, biti će prvotno, revolucijom 1848., uklopljena u *Austroslavističko-federalističku koncepciju*, hrvatskih iliraca. O njoj nam nešto više govori stajalište povjesničara Petra Korunića: *...vodeća ideološka smjernica hrvatskog četrdesetosmaškog pokreta, kao koncepcija koja ne samo da je smatrana rješenjem hrvatskog nacionalnog pitanja (u okviru Habsburške Monarhije), nego je i usko vezana uz ideju o jugoslavenskoj državnoj zajednici. S obzirom, kada znamo da su od 1848. vjerovali da će, u bližoj ili daljnjoj budućnosti, neminovno doći do raspada austrijske države, to prije ako ne zadovolji slavenske narode. Austroslavizam je, dakle, trebao poslužiti samo kao etapa na putu stvaranja nezavisne države svih Južnih Slavena.*³²

3. Uvertira (konteskt hrvatske „četrdesetosmaške“ politike)

U mađarskom saboru 3. ožujka 1848., Lajos Kossuth, tada još opozicijski zastupnik, otpočinje svoj govor u kojem se „obrušava“ na postojeći društveno-politički sustav monarhije: *Ubojiti zrak struji iz olovnog vijeća bečkog sustava, koji deprimira i truje sve, paralizira naše živce, i vuče ka dnu naš uzvišeni duh. Dinastija se mora*

³⁰ Banac, Ivo, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji - porijeklo, povijest, politika*, Zagreb: Globus, 1984., str. 81.

³¹ <https://www.youtube.com/watch?v=Uas7sxUyY7M>, 01 rujna 2016., 07:21h.

³² Korunić, Petar, *Jugoslavenska ideologija u hrvatskoj i slovenskoj politici – Hrvatsko-slovenski politički odnosi 1848-1870.*, Zagreb: Globus, 1986., str. 21.

odlučiti između vlastita blagostanja i očuvanja gnjilog sustava ("A pestilential air wafts out of the leaden chambers of the Viennese system, which depresses and poisons everything, paralyses our nerves, and drags down our soaring spirit. The dynasty must choose between its own welfare and the preservation of a rotten system").³³ U nastavku govora Kossuth je zahtijevao *uvođenje političkih sloboda i ustavnosti u zapadnim pokrajinama Carstva, slobodu tiska i udruživanja, uvođenje predstavničkog izbornog sustava, ukidanje kmetskih odnosa*, te napose stvaranje samostalne mađarske vlade, neovisne o Beču, s resorima vanjskih, vojnih i financijskih poslova.³⁴

Četrdesetosmaški pokret s južne strane Drave nije dugo čekao na reakciju. Već, 22. ožujka 1848. u Narodnom domu u zagrebačkom Gradecu sazvan je skup, na kojem će nastati glasovita „Zahtijevanja naroda.“ Hrvatska peticija³⁵ sadržavati će osamnaest točaka više nego mađarska,³⁶ razmatrajući daleko šire društveno-političke promjene koje bi trebalo sprovesti, zadirući čak i u crkvena pitanja.³⁷ Tako će nastati *hrvatski odgovor*, stav *narodnjaka* spram zbivanja u Pešti i Beču (neupitno i Parizu), na Kossuthovo površno razmatranje hrvatskog pitanja, kao ne definitivno ali gotovo realni nagovještaj nastavka dugogodišnje politike krune Sv. Stjepana spram Trojedne kraljevine.

Deset dana nakon Kossuthovog govora, kancelar Habsburške Monarhije Klemens Metternich,³⁸ poslije neuspjelog pokušaja suzbijanja sveopće pobune (*Metternich je svojim posljednjim državničkim aktom 12. ožujka predložio da se pozovu delegacije pokrajinskih sabora u nekakve Skupštine staleža, što bi bio pokušaj da se plemstvo okupi u obranu svojih i carevskih privilegija*)³⁹ te uslijed uspješne mađarske agitacije među bečkim revolucionarima konačno podnosi ostavku (*Ali, izvan svakog plana, taj zahtjev preuzela je ulica pa je izbila revolucija.; Neprijateljski nastrojene konfrontacije nije bilo između bečkih radikala i Ugarske*).⁴⁰

³³ Lendvai; Major, *The Hungarians – A thousand Years of Victory in Defeat*, Princeton: Princeton University Press, 2003., str. 215.

³⁴ Markus, Tomislav, *Hrvatski politički pokret 1848-1849: osnovna zbivanja i ideje*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1997., str. 12.

³⁵ Prilog 1.

³⁶ Prilog 2.

³⁷ 29. i 30. točka (Prilog broj I.)

³⁸ *Car i kralj Ferdinand, kao najviša točka vladajućeg vrha, bio je epileptičar i nije moga aktivnije sudjelovati u vladarskim poslovima. Te su poslove u njegovo ime do 1848. pretežno obavljali kancelar Clemens Metternich i ministar Franz Kolowrat...* (Perić, Ivo, *Hrvatska državotvorna misao u XIX. i XX. stoljeću*, Zagreb: Dom i svijet, 2003., str. 77.)

³⁹ Taylor J. P., Alan, *Habsburška Monarhija (1809.-1918.)*, Zagreb: Znanje, 1990., str. 77.

⁴⁰ Isto, str. 78-80.

Nakon gotovo sedamdeset godina od uzdizanja reformatorskog monaha Josipa II. na carsko prijestolje, koji je pri ceremonijalnom uvođenju u dužnost odbio biti krunjen krunom Sv. Stjepana i time zanijekao stare povlastice ugarskog plemstva ali i samu autonomiju Ugarske, *četrdesetosmaška* mađarska avangarda bila je u prilici uzvratiti u istom političkom, ne i samo simboličkom smislu. Dužnost ugarskog palatina, kao najvišeg carskog predstavnika u ugarskom saboru, abolirana je, i svedena na beznačajnu ulogu u novom sustavu (no u nadmetanju hrvatskog i mađarskog *četrdesetosmaškog* pokreta palatin će biti ponovno „oživljen“, o čemu ćemo govoriti kasnije). Kossuthov moto „Ništa o nama, a bez nas“ („Nothing about us without us“)⁴¹ isto tako biti će svojevrsni protuodgovor na nekad službeno geslo Josipa drugog „sve za narod, ništa uz pomoć naroda.“⁴² Kossuthov pokret, „presvučen“ novim duhom vremena, nacionalizmom i uvjetno rečeno liberalizmom, činilo se, napokon je pronašao protuhabsburški recept na sreću Ugarske i rađajuće Mađarske.

Mađarski feudalni sabor u Požunu (Bratislavi), biti će zamijenjen parlamentom u Budimpešti. Radikalni velikaš Lajos Batthyány, biti će postavljen na novo oformljenu poziciju predsjednika mađarske vlade, dok će Lajosu Kossuthu pripasti dužnost ministra financija i glavnog kreatora cjelokupne mađarske *četrdesetosmaške* politike. Sredinom mjeseca travnja godine 1848., pobjeda mađarske revolucije bila je tako blizu, baš kao i dojam kako je Monarhija na rubu rasapa: *Dvor je nezadovoljno gundao, ali se s tim pomirio, pa je Ferdinand 11. travnja ustavno potvrdio „ožujске zakone.“*⁴³ Mađarska separacija time je legalizirana, te činjenično postojanje mađarske i štoviše njena „nezavisost“ se više nije mogla dovoditi u pitanje. Sukladno s time, političko-društvena moć Lajosa Kossutha zaprimila je potpuno novu dimenziju (*...politička moć je prešla u ruke krajnje separativno nastrojenog Mađarskog režim, u kojemu je Kossuth uživao gotovo diktatorsku ulogu... (...power passed to a fully secessionist Hungarian regime, in which Kossuth enjoyed near dictatorial sway)*).⁴⁴ Retrospektivno gledajući, unatoč slomu mađarskog *četrdesetosmaškog* pokreta, ovaj trenutak bio je velik za daljnji razvoj mađarskog nacionalizma. Austro-Ugarska

⁴¹ Lendvai; Major, *The Hungarians...*, str. 210.

⁴² Hanak, Peter, *Povijest Mađarske*, Zagreb: Barbat, 1995., str. 108.

⁴³ Taylor J. P., *Habsburška Monarhija...*, str. 80.

⁴⁴ Evans, R.J. W., *The Habsburgs and the Hungarian Problem, 1790-1848*, Transactions of the Royal Historical Society, Vol. 39 (1989), str. 41.

nagodba iz 1867. jest velikim djelom naslijeđe onoga što se dogodilo 11. travnja 1848.

Kada govorimo o mogućim razlozima koji su naveli Ferdinanda I. (V.) na pristanak pri Kossuthovim „ožujskim zahtjevima“ susrećemo se s mnogim mišljenjima. Mađarski povjesničar Lendvai Paul uzima u obzir zbivanja u Pešti: *alarmantne glasine kako više od 40.000 oboružanih seljaka, vođenih od strane Sandora Petöfija, planiraju proglasiti republiku i otpočeti seljačku bunu (alarming rumours that over 40.000 armed peasants led by Petofi were planning to proclaim the republic and a peasant uprising...).*⁴⁵ Što bi možebitno bio okidač socijalne revolucije, čiji bi ishod bio teško saglediv, a time upitna i opstojnost postojećeg monarhijskog sustava, pa i same Monarhije.

Ipak, prema većini, zbivanja u Beču te talijanski revolucionarni pokret, koji je prijetio odcjepljenjem Lombardije i Venecije, ostavili su vladajuću dinastiju u bezizlaznoj situaciji. Feldmaršal Joseph Radetzky, koji će naposljetku u ožujku 1849. u *bitci kod Novare* slomiti talijansku revoluciju, progovara u svojem memorandumu još davne 1810. o problemima koje će Habsburška Monarhija zasigurno razvojnim smjerom „povijesti“ doživljavati: *...ovaj vojni sistem će vrlo vjerojatno voditi prema nacionalnom to jest ka Češkoj, Austrijskoj, Talijanskoj, Mađarskoj (itd.) „nacionalnoj“ vojsci. Je li ovo preporučljivo i u državnom interesu? Vjerujem da bi odgovor bio: Ne...Trenutna situacija bila bi veoma opasna za sprovedbu prijeko potrebne reforme... Prije nego se počne nastojati na reformi, „duh vremena“ trebao bi se uvelike promijeniti (...this system would very soon lead to national i.e. Bohemian, Austrian, Italian, Hungarian armies etc etc...Is this advisable and is it in the state's interest? I believe the answer would have to be No...the present moment would be a highly dangerous one for such a reform...Before this could happen...or would be advisable, the Zeitgeist would have to change considerably).*⁴⁶

Uzmemo li u obzir kako je Radetzky u ožujku 1848. u Italiji raspolagao sa šesdesetijednim bataljunom, od kojih je devet bilo iz mađarske, Kossuthov ultimatum za povlačenjem mađarskih vojnika iz Italije, te neskriveno simpatiziranje talijanskih revolucionara, reakcija Ferdinada I. (V.) 11. travnja čini se ne tako neočekivanom. (*U Italiji, u mjesecu ožujku 1848., od šesdesetijednog pješачkog bataljona feldmaršala*

⁴⁵ Lendvai; Major, *The Hungarians* ..., str. 218.

⁴⁶ Sked, Alan, *Radetzky: Imperial Victor and Military Genius*, London/New York: I. B. Tauris, 2011., str. 149.

*Radetzky-a, devet je bilo mađarskih, šest čeških, deset južnoslavenskih, dvanaest austrijskih, te dvadesetičetiri talijanskih (In Italy in March 1848 of Radetzky's 61 infantry battalions, nine were Hungarian, six were Czech, ten were South Slav, 12 were Austrian and 24 were Italian).*⁴⁷

O ozbiljnosti situacije po Habsburšku Monarhiju, govore i mnoge druge činjenice; političke ucjene s kojima se Radetzky, zajedno s Monarhijom, morao suočavati. Među ostalim, ističe se i slučaj karlovačkog mitropolita Josifa Rajačića, koji je austrijski protektorat nad Vojvodinom Srpskom velikim djelom ishodio obećanjem kako će u protivnom upotrijebiti svoj neupitni ugled među krajiškim vojnicima pravoslavne vjeroispovijesti u Italiji, kako bih ih poticao na dezerterstvo. (*Doista, on je čak prijetio savezništvom s Pijemontskim pokretom, kojeg su južnoslavenski politički radikali zapravo i zagovarali (Indeed, he even threatened to ally himself with the Piedmontese, a move which South Slav political radicals were actually advocating).*)⁴⁸ A i sami hrvatski *četrdesetosmaški* pokret poslužiti će se u par navrata sličnom politikom.

Predodčenim razvojem događaja nacionalni pokret, (hrvatski narodni preporod/ilirski pokret) dolazi do prve „povijesne“ prilike u kojoj može snažnije istupiti, ne više strogo kulturno, već i stvarno, realno politički. Naizgled izgubivši oslonac naspram Pešte/Požuna u vidu Beča, hrvatski *četrdesetosmaški* pokret ostaje u vrlo nezahvalnom položaju, idejno varirajući na razmeđi austroslavizma i južnoslavenstva. Na razmeđi revolucionarnog iskoraka i legalističkog djelovanja. Ipak, ono što će učiniti hrvatski *četrdesetosmaški* pokret važnim „igračem“ na razini Monarhije jest postojanje vrlo snažnog utjecaja hrvatske elite na bečkom Dvoru, a koja je svoj ugled, autoritet stjecala tijekom i nakon napoleonskih ratova. Tako su neki od njih kao Mate Rukavina, Petar Knežević, Albert Nugent, grof Janko Drašković, baruni Metel Ožegović i Franjo Kulmer, bili usko povezani sa samom carskom obitelji. Povjesničar Ivan Pederin to povezuje s interesima Habsburgovaca, koji su se poslije napoleonskih ratova postepeno usmjeravali ka jugoistoku carstva.⁴⁹ Barun Franjo Kumler, pristaša narodne stranke i vrlo bliski suradnik *Regentskog vijeća* (kojim zasjedaju isključivo članovi carske obitelji), bio je smatran od tih krugova svojevrsnim „ekspertom za hrvatska pitanja.“ Njegov slučaj, faktički govori o postojanju vrlo

⁴⁷ Isto, str. 149.

⁴⁸ Isto, str. 150.

⁴⁹ Pederin, Ivan, *Mađarsko pitanje, Dvor i Hrvati*, VDG Jahrbuch, Vol. 15 (2008), str. 283-286.

snažnih kontakata između hrvatske i vladajuće elite. Josip Jelačić, kao ne tako poznata ličnost tada u Dvorskim krugovima, postao je ban u vrlo teškim vremenima po carstvo. Pri tome zasluge Franje Kumlera i Alberta Nugenta čine se neospornima.⁵⁰

Naposljetku, travanj 1848. na Bečkom Dvoru, vrijeme je koje neodoljivo podsjeća na zadnje mjesece prvog svjetskog rata, kada je *carska kuća bila spremna priznati bilo koga i bilo što, samo da zauzvrat i ona bude priznata*.⁵¹ Ta spoznaja vrlo je važna, u svakom naporu proučavanja bilo kojeg *četrdesetosmaškog* pokreta na prostoru Habsburške Monarhije. Spoznaja kako je raspad Monarhije tada realna mogućnost, i zapravo kako je u takvim uvjetima sve moguće.

4. O izboru Josipa Jelačića za bana

Kako je od jeseni 1845. Trojedna Kraljevina bila bez bana, ovo pitanje je, s obzirom na opća zbivanja u Monarhiji bilo neophodno riješiti u što kraćem vremenskom roku. Zanimljiva je činjenica kako se Josip Jelačić našao među zadnjima na listi, pri raspravi o kandidatima. Grof Janko Drašković, Generali Mirko Blagojević i Juraj Rukavina, pukovnici Daniel Restić i Daniel Krpan, te naposljetku i sami Ljudevit Gaj bili su predlagani prije Jelačića. Konačan izbor je bio kulminacija Gajevih predviđanja, i već spomenute agitacije Franje Kumlera i Alberta Nugenta.

Povjesničarka Kristina Milković Šarić pobliže istražujući Jelačićev odnos spram struktura habsburške moći, u kontekstu ovog kratkog poglavlja donosi koristan zaključak: *Nesumnjivo je zahvaljujući svojem dugogodišnjem iskustvu u administrativnome i vojnome sustavu ovladao umijećem komunikacije i stekao istančan osjećaj o „gornjoj granici“ do koje može ići u kritici državnog sustava...*⁵² Uzmemo li pri tome još u obzir kako je Jelačić bio uvažen kao osoba sklona ilirskom pokretu, on je na neki način predstavljao, bio utjelovljenje austroslavista. Gajeva izjava tijekom razgovora s Albertom Nugentom, kako je Jelačić *jedini bio sposoban povući za sobom narod čitave građanske i vojničke Hrvatske da spasi uzdrmano*

⁵⁰ Perić, *Hrvatska državotvorna...*, str. 77-78.

⁵¹ Taylor J. P, *Habsburška Monarhija...*, str. 79.

⁵² Milković-Šarić, Kristina, *Josip Jelačić u prvoj banskoj pukovnji (1841.-1848.)*, Zagreb: Plejada, 2014., str. 124.

carsko prestolje i Austrijsku Carevinu,⁵³ upravo objašnjava svjetonazorsku „podvojenost“ Josipa Jelačića, svega onoga što zapravo ideja austroslavizama i jest. Između pokornosti i pobune, novog duha vremena i buržoazijske konzervativnosti.

5. Hrvatska „četrdesetosmaška“ politika

Revolucija godine 1848. u Banskoj Hrvatskoj, i ne zalazeći usporedno u ostale hrvatske zemlje, kompleksan je tema samo po sebi. Nemajući namjeru govoriti detaljno o svim zbivanjima, svoj pažnju posvetiti ću općenito krucijalnim trenucima po razvoj hrvatskog nacionalizma. Prvo potpoglavlje uglavnom će bit usmjereno ka predstavljanju najvažnijih revolucionarnih deklaracija, nastalih tijekom prvih mjeseci *proljeća naroda* u Banskoj Hrvatskoj. Drugo potpoglavlje, specifičnog naslova „The Point of No Return“, govoriti će o najvažnijim trenucima iskaza hrvatskog nacionalizma, težnjama za nacionalnim samobitnostima u periodu između travanjskog banovog proglašenja, te objave rata ugarskoj vladi u rujnu godine 1848.

5.1. Od „Zahtijevanja naroda“ do „Hervati Mađjarom“

Već spomenuta reakcija na Kossuthov „ožujački govor“, koja se očituje u „Zahtijevanjima naroda“, govori nam o namjerama, ali i o ideološko-programatorskoj zamršenosti hrvatske *četrdesetosmaške* politike. S time u vezi, u predgovoru „Zahtijevanja“ ističe se i slijedeće: *Mi slavjanski narod trojedne kraljevine želeći kao i do sada ostati i nadalje pod krunom ugarskom, s kojom su predji naši slobodnom voljom sjedinili slobodnu krunu kraljevinah Dalmacie, Hèrvatske i Slavonie, želeći takodjer vèrni ostati sadašnjoj vladajućoj dinastiji, postavljenoj na prestol naših kraljevinah po sankcii pragmatičkoj, i zajedno želeći uzdèržati cèlokupnost monarkie austrianske i dèržave ugarske...* Povjesničari su upravo na temelju te i takve preambule zaključivali da *Zahtijevanja* još ne traže promjenu državnopravnog položaja Trojednice i ujedno niti državno preuređenje Monarhije.⁵⁴ Isticanje jedinstva cjelokupnosti Monarhije moguće je dijelom protumačiti kao vid obrane od mađarskih posezanja. Mišljenje je to jednog dijela historiografije.

⁵³ Neustädter, Josip, *Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od godine 1848. svezak 1.*, Zagreb: Školska knjiga, 1994., str. 290.

⁵⁴ Šidak, Jaroslav, *Studije iz hrvatske povijesti za revolucije 1848-49.*, Zagreb: Institut za hrvatsku povijest - Sveučilište u Zagrebu, 1979., str. 47.

No, u nastavku „hrvatske peticije“, shodno spram zahtjeva o *teritorijalnom ujedinjenju hrvatskih pokrajina*, tražili su za Hrvatsku „*municipalnu i narodnu nezavisnost*“, te „*u svakom smislu posebnu administraciju i naš posebni, našem saboru odgovorni ministar*ij.“ Isto tako *polazeći od „želje“ gospodarskog značenja o postojanju vlastitog ministarstva financija, vraćanju zemaljskih fondova i „podignuća narodne banke*“ – hrvatski narodnjaci zahtijevali su *ukidanje „svih malta i pograničnih straža“ na granici prema austrijskom susjedstvu*.⁵⁵ To je značilo kako se promišljalo ne samo u okvirima sjedinjenja trojedne kraljevine, već i o unifikaciji s (ponajprije) Slovenskim zemljama. A što će reći kako ipak *Zahtijevanja* nose određene *austroslavističke* elemente.

Pozivanje na „Pragmatičnu sankciju“, pozivanje je na tumačenje koje drži kako je *državna zajednica između Hrvatske i Ugarske temelji na ličnosti vladara, pa, prema tome, ako nestane uvjeta za postojanje istog vladara, prestaje i zajednička državna zajednica*.⁵⁶ Ono što će se dogoditi 11. travnja 1848. u Beču, svakako je moglo biti tumačeno kao takvo stanje, koje trojednu kraljevinu odrješuje bilo kakvih obligacija spram krune Sv. Stjepana.

Istoga mjeseca Bogoslav Šulek u tekstu „Naše želje“ spomenuti će osim Dalmacije te Vojne granice *i stare hrvatske granice do Une i Bihaća u Bosni kao uvjete za ostvarenje teritorijalne cjelovitosti Hrvatske*.⁵⁷ Dok će o Kranjskoj i Istri u kontekstu mogućih sjedinjenja ustvrditi: „zasada mučimo.“

Krajem mjeseca ožujka, biti će održana prva *četrdesetosmaška „slavjanska skupština*.“ Česi, Poljaci, Slovaci, Hrvati i vojvođanski Srbi otpočeli su raspravu o tome kakva bi trebala biti slavenska „uzajamnost“ s obzirom na aktualna zbivanja u Monarhiji. Ivan Kukuljević Sakcinski, daje se pretpostaviti s obzirom na „slavjansku skupštinu“, objavljuje politički spis „Kakva treba da bude u obće politika naša.“ U svojim, očigledno, panslavističkim stremljenjima, on za razliku od Šuleka istupa otvorenije spram slovenskog dijela Koruške i Štajerske, svrstavajući ih u buduće planove Hrvatske/južnoslavenske unifikacije. Naposljetku spominje i prijeku potrebu, neke vrste „saveza slavjanskoga.“⁵⁸

⁵⁵ Korunić, *Jugoslavenska ideologija...*, str. 41-42.

⁵⁶ *Isto*, str. 43.

⁵⁷ Markus, Tomislav, *Publicističko djelovanje Bogoslava Šuleka 1848.-1850. godine*, Povijesni prilozi, (1995), 141. str.

⁵⁸ Perić, *Hrvatska državotvorna...*, str. 86.

Uz spomenute „istupe“ Šuleka i Kukuljevića, moguće je navesti, razmatrati i druge. No, važnosti inih je u tome što su nastali od strane (jednih od) vodećih *narodnjaka*, a time su i uživali određenu težinu u cjelokupnim *četrdesetosmaškim* promišljanjima. Uistinu držim važnim istaknuti istup Ivana Mažuranića. On je 10. travnja 1848., (devet dana prije prvog političkog istupa novoustoličenog bana Josipa Jelačića), uslijed sve učestalijeg pritiska Pešte spram zbivanja u Banskoj Hrvatskoj, objelodanio svoj politički spis „Hrvati Mađarom.“ U jednom esejističkom stilu, Mažuranić obrazlaže *hrvatsko* „poimanje vremena“, *narodno* shvaćanje tada učestalo korištene sveopće revolucionarne krilatice „sloboda, jednakost, bratstvo.“ On ondje „raskrinkava“ programatorske, uvjetno govoreći liberalno-demokratske proglose Kossuthove vlade. To čini u krajnje pomirljivom i optimističnom tonu, pravilno interpretirajući trenutak u kojemu se hrvatsko-mađarski sukob nalazi.

Rekao bih kako je to bio pokušaj od strane Mažuranića, da na jedan civilizacijski miran način izgadi i spriječi sve neminovniji obračun dvaju nacionalizama. Da moja pretpostavka nije bez argumenta, govori nam uz sami sadržaj spisa i pismo Ivana Mažuranića bratu Antunu. Gdje on piše: *Ja scijenim da ne bi zlo bilo da saznadu i Nijemci, ugarski i neugarski, kako mi pojmujemo jednakost, slobodu i bratinstvo ne samo osoba nego i naroda.*⁵⁹ Težinu liberalne, propacifističke misli kao vrijednosti koju nosi Mažuranićev tekst usporedio bih s onime čime odiše govor Vlade Gotovca ispred zgrade Komande 5. vojne oblasti u Zagrebu, nastao godine 1991. Iako ih razdvaja nespojiva razlika konteksta vremena, dramatičnost povijesnog trenutka čini ih usporedivim.

Kao što sam već i spomenuo pri kraju trećeg poglavlja, kako se tada „predosjećalo“ kako je kraj Monarhije realna stvar, tako se i vojni sukob južnoslavenskih i mađarskih *četrdesetosmaša* doimao neminovnim ishodom. To nam i ukazuje „predviđanje“ slavonskog *ilirca*, Andrije Torkvata Brlića, koji je *mislio da će doći do mađarskog napada preko Drave na Hrvate* (Iz pisma nastalog 12. travnja 1848.).⁶⁰

Razmišljajući o svemu iznesenom u ovom potpoglavlju, lako je shvatiti, kako je *nacionalizam morao produbiti razliku između „nas“ i svih ostalih i opravdati je arsenalom svojih argumenata. Nacionalni identitet je morao dobiti prednost nad*

⁵⁹ Jelčić, *Hrvatski narodni...*, str. 286.

⁶⁰ Švageľ, Dionizije, *Sabrana djela VI. – Hrvatski narodni preporod u Slavoniji*, Vinkovci: Ogranak Matice hrvatske u Vinkovcima, 2009., str. 125.

ostalim identitetima (partikularno državnim, regionalnim, konfesionalnim). Na taj je način svim sunarodnjacima na izbor stavljeno sudjelovanje u formiranju politike i obnašanju vlasti, a buduća nacionalna zajednica tumačena je kao zajednička stvar. Ta nacionalna-demokratska participacijska maksima *tua res agitur*⁶¹ oslobodila je enormnu mobilizacijsku energiju.⁶² Od dvanaest točaka *mađarskih zahtijevanja*, jedanaest njih identičnih je točkama *Zahtijevanjima naroda*, dakako prilagođenih kontekstu trojedne kraljevine. Što nam govori, kako je nacionalizam jedna veoma kompleksna društvena pojava, nerijetko obilježena krajnjom kontradiktornošću.

5.2. „The Point of No Return“

*Prevrat je potresao i obalio stare temelje društvenog života, narodnih i državnih odnošenja, a imenito našeg odnošenja k staroj našoj saveznicu Ugarskoj. – Zato treba, imajući starinski naš savez sa samom krunom ugarskom pred očima, o tome da nastojimo, da se, prekinuvše dotle svaki obzir na novo sadanje praviteljstvo ugarsko, osnuju novi temelji odnošenja između nas i krune ugarske u duhu slobode, samostalnosti, jednakosti i onako, kao što se to slobodnom i junačkom narodu pristoji.*⁶³ Proglasom, *Narodu hrvatskome i serbskome u trojednoj kraljevini Dalmacije, Hrvatske i Slavonije* ban Josip Jelačić nastavlja ostvarivati obrise hrvatskog *četrdesetosmaškog* programa - austroslavizma. Ono se očituje u mnogim detaljima. Ponajprije u tome što se ban obraća izravno narodu, i to ne samo *hrvatskome*, nego i *serbskome*, što je jasno motivirano ilirskim/južnoslavenskim promišljanjima. No, činjenica kako se obraća tim narodima, ali samo u okviru trojedne kraljevine, čini njegovu izjavu odmjerenom, ne izlažući je pogibelji Bečkih cenzora. Nadalje, u skladu sa točkom tri *Zahtijevanja naroda*, te imenovanja od strane Cara, među ostalim, i banom Dalmacije, Jelačić se *tverdo* nada da *od pravičnosti kralja našega i od kripke volje naroda*, ovo njegovo *naimenovanje neće ostati kod samog naslova*.⁶⁴ Netom ustoličeni ban time izravno aludira na unifikaciju hrvatskih zemalja (u granicama termina *trojedna kraljevina*), no opet najavljujući sazivanje narodnog sabora (*bez razlike stališa* – to jest modernog sabora, parlamenta) koji će raspraviti o

⁶¹ latinska uzrečica (*I o tvojoj se stvari radi...*)

⁶² Wehler, *Nacionalizam...*, str. 65.

⁶³ Neustädter, *Ban Jelačić...*, str. 482.

⁶⁴ *Isto*, str. 483.

svemu što je on prethodno predložio, cijelu stvar ponovno stavlja u okvire legitimnosti.

Upravo tekst kojim sam počeo ovo potpoglavlje, najznačajniji je „trenutak“, čitavog proglasa. Ondje, Jelačić odbija prepoznati aktualnu peštansku vladu kao legitimnog nositelja krune Svetog Stjepana, te time ulazi u proturječje s odlukom cara i kralja od 11. travnja 1848.⁶⁵ Ovaj postupak uistinu možemo okarakterizirati kao „The Point of No Return“, hrvatske *četrdesetosmaške* politike. Shodno s time, uvjetovanje stvaranja novih odnosa između trojedne kraljevine i krune Sv. Stjepana, u *duhu slobode i samostalnosti*, značajan je trenutak koji zagonetno ostaje visjeti u zraku nad teško predvidljivim razvojem događaja, i samih namjera hrvatskog pokreta. Istražujući problematiku nacionalizma, Max Weber je prosuđivao, kako je „dobro poslužilo samoosjećaju svake nacije ako je barem jedanput otkazala svojim legitimnim vlastima.“⁶⁶ Banov proglas *Narodu hervatskome i serbskome...* prvi je takav istup hrvatskih *četrdesetosmaša* a koji je odisao nacionalnom pobudom. Preostatom ovog potpoglavlja, ali i samog završnog rada, predstaviti ću preostale, najvažnije trenutke hrvatskog iskaza nacionalne samobitnosti.

5.2.1. Adresa Banskog Vijeća od 11. svibnja 1848.

Ban Josip Jelačić je nakon proglasa o ukidanju tlake (25. travnja 1848.), te proglasa o uvođenju prijekog suda (27. travnja 1848.) zaprimio 7. svibnja 1848. pismo cara i kralja Ferdinanda I. (V.), gdje se banu zapovijeda, da se pokorava nalogima njegova kraljevskog namjesnika⁶⁷ i odredbama ugarskog odgovornog ministarstva.⁶⁸ Ono je bilo izazvano pritiskom i utjecajem ugarskog palatina, nadvojvode Stjepana, čiji naslov je bio zapravo, kao što smo već i spomenuli, napušten u novom ustrojstvu mađarske vlasti. Naime, 11. svibnja 1848., Bansko vijeće⁶⁹ i ban Jelačić ponudili su odgovor na naredbu cara i kralja od 7. svibnja 1848. Opisujući kako oni gledaju na aktualna zbivanja, braneći banove travanjske odluke i osporavajući ponovno njihovu obligaciju pokoravanja peštanskom parlamentu, zaključuju: *Ako bi ipak naši mađarski protivnici uspjeli spriječiti ispunjenje naših želja i izložiti našu opstojnost hirovima sudbine u trenutku kada naša braća, u vjernoj službi*

⁶⁵ Kada je Peštanski parlament legaliziran od strane Cara i kralja Ferdinanda I. (V.)

⁶⁶ Wehler, *Nacionalizam...*, str. 24.

⁶⁷ misleći na ugarskog palatina, nadvojvodu Stjepana

⁶⁸ Neustädter, *Ban Jelačić...*, str. 336.

⁶⁹ savjetodavno tijelo bana, osnovano krajem travnja 1848. (prethodnica skorašnjeg saziva sabora)

*Vašeg veličanstva, liju krv na bojnim poljima Italije, morat ćemo, da bismo sačuvali svoju političku i narodnu opstojnost, poduzeti sve potrebne korake koje nameću okolnosti našeg vlastitog određenja, te nagona samoodržanja... Ostajemo i dalje uz najdublje poštovanje vjerni podanici Vašeg veličanstva.*⁷⁰

5.2.2. Odluka Banskog vijeća od 2. lipnja 1848.

Sredinom mjeseca svibnja 1848., ban je službeno potvrdio nacrt izbornog reda sastavljenog od strane Banskog vijeća, a koji je u skladu s travanjskom najavom saziva sabora, kao jedinim putem ka potpunoj legitimnosti hrvatskih *četrdesetosmaških* odluka.⁷¹ Kako bi onemogućili saziv tog Sabora, predviđenog za 5. lipnja, ugarski palatin te predsjednik ugarske vlade Batthyány ponovno su obavijestili Bečki Dvor o novom „separističkom“ nastojanju *narodnog* djelovanja. Naime, 1. lipnja, u Zagrebu je zaprimljena odrješita naredba kralja i cara, da se obustavi sazivanje Sabora, te da se ban osobno mora uputiti na kraljev dvor u Innsbrucku, gdje se od njega očekuju „potanka izvješća“ i riješenost da se „na prijateljski način“ izglađe svi sporovi koji su se pojavili u Hrvatskoj.⁷² Dan nakon, 2. lipnja 1848., od strane Banskog vijeća odlučeno je: da ban ne ide u Innsbruck prije nego bude instaliran u Saboru, i da se sazvani Sabor neodložno održi te da ono za ovaj „čin neposluha hrvatskog bana“ preuzima na sebe „svu odgovornost.“⁷³

Takva reakcija hrvatskog pokreta uistinu je presedan, jer se njome prvi put zanemaruju naredbe samog vrha Monarhije, kao najvišeg autoriteta. Povjesničar Ivo Perić navodi kako je to doista bio revolucionaran čin.⁷⁴ Imajući na umu sveukupni kontekst vremena, ondašnji promatrač zbivanja u Trojednoj kraljevini teško da je mogao predvidjeti konačan ishod, ili ocijeniti namjere hrvatskog *četrdesetosmaškog* pokreta s velikom sigurnošću u ovom trenutku banovog uvjetovanja poslušnosti višim autoritetima.

Ceremonijalno uvođenje Jelačića u bansku čast koje je obavljeno dan prije prvog zasjedanja Sabora trojedne kraljevine, obilježeno je s još jednim presedanom. Ban je naime svoju prisegu položio pred mitropolitom Josifom Rajačićem. Time je bila povrijeđena kraljeva diploma nastala 23. ožujka 1848., kojom je točno predviđeno tko

⁷⁰ Neustädter, *Ban Jelačić ...*, str. 352-354.

⁷¹ Perić, *Hrvatska državotvorna ...*, str. 94.

⁷² *Isto*, str. 96.

⁷³ Neustädter, *Ban Jelačić...*, str. 361-362.

⁷⁴ Perić, *Hrvatska državotvorna...*, str. 96.

će bana uvesti u dužnost (...*osobito smo odredili našega takodjer vernoga, nam iskreno miloga, častnoga Jurja Haulika, zagrebačkoga biskupa, za prvog i zakonitog rečenih kraljevinah bana priznati...*).⁷⁵ Biskup Juraj Haulik nije bio u to vrijeme prisutan u Zagrebu, i to poradi sukoba sa *četrdesetosmaškim* prvacima. Odabir mitropolita Rajačića, kao jednog pravoslavnog prelata zanimljiv je čin. Treba ga posmatrati kao namjeru da se, uskoro, novo ustoličena „vlast“ u trojednoj kraljevini što više približi mnogobrojnom pravoslavnom stanovništvu, ponajprije onom u vojnoj Hrvatskoj, pa i u Dalmaciji.

5.2.3. Bansko vijeće, Sabor trojedne kraljevine

Pri sastavljanju Sabora odabrano je „načelo reprezentativnosti“, što je značilo želju za modernizacijom. Preciznije rečeno, želju za simuliranjem parlamentarnog uređenja. Shodno s time, odlučeno je kako se može *birati svaki sin ove domovine - bez razlike roda i staleža - rimo-katoličke ili grčko-iztočne vjeroizpoviesti, ako je navršio 24 godine, a znade čitati i pisati.*⁷⁶ No ipak, bio je to izborni red koji nije oblikovao (govoreći današnjom terminologijom): „izborne jedinice“, kojima bi se obuhvaćalo čitavo stanovništvo određenog područja. Naprotiv, *četrdesetosmaške* „izborne jedinice“ su bile *upravne jedinice* koje su *obuhvaćale određene kategorije stanovništva* (kao npr. Slobodni kraljevski gradovi, slobodna trgovišta...). Stoga, uzevši u obzir još uvijek na snazi „virilno pravo“,⁷⁷ te izborni red koji je bespogovorno išao u prilog višim društvenim slojevima, *četrdesetosmaški* sabor ne možemo okarakterizirati kao moderni (u današnjem smislu) parlament. Ali ipak, *načela postavljenja 1848. otvarala su perspektive razvoja koji bi u povoljnijim uvjetima novog razdoblja mogao ukloniti ograničenja prvih koraka ka građanskom društvu.*⁷⁸

Sredinom mjeseca lipnja, kada je Sabor već neko vrijeme održavao redovne sjednice, ban je po prvi puta nakon „oglušenja“ na Carsku naredbu, pošao na audijenciju u Innsbruck (gdje je Ferdinand V.(I.), poradi izvanrednog stanja u Beču, bio prisiljen preseliti). Sabor je tom prigodom za Cara priredio program, kojim se žele/zahtijevaju mnoge promjene: *Mi vjerni, Hrvati, Slavonci i Dalmatinci, ne možemo*

⁷⁵ Neustädter, *Ban Jelačić...*, str. 493.

⁷⁶ Horvat, Rudolf, *Ban Jelačić - Hrvatski pokret 1848.*, Zagreb: Colorprint, 1990., str. 84.

⁷⁷ Virilist (lat.), pov u Hrvatskoj do 1918., član Sabora koji je na temelju svojega podrijetla ili položaja imao pojedinačno pravo glasa (votum virile), čime se razlikovao od onih koji su kao pripadnici kakve skupine imali kolektivno pravo glasa (votum curiale).

⁷⁸ Sabol, Željko, *Hrvatski sabor*, Zagreb: Sabor Republike Hrvatske – Školska knjiga, 1995., str. 66.

*i ne ćemo da u obzir ovih zemalja priznamo ikoje ministarstvo, koje bi makar i najmanje namjeravalo da popusti sveze s ukupnom državom. Ako Ugarska hoće ili može, neka se ciepa od ukupne države, dakle i od ovih kraljevina naših. Ali su Hrvatska, Slavonija i Dalmacija neodvisne zemlje, pa kao takove neće da raskinu dosadašnji vez s Austrijom.*⁷⁹

U nastavku te reprezentacije, traži se bezuvjetno poništenje svih mađarskih odluka spram trojedne kraljevine, koja bi morala imati svoju zasebnu vladu, tzv. *Državno vijeće*. Ban bi trebao zapovijedati „svom vojnom silom“ na prostoru *trojednice*, a Dalmacija bi se trebala sjediniti s Hrvatskom i Slavonijom. Vojvodina Srpska, donja Štajerska, Koruška, Istra i Gorica morale bi stupiti u „bližnji savez“ s Trojednom kraljevinom. „Odgovorni ministarstvo za čitavu monarhiju“ okupljao bi predstavnike svih (budućih) federacija, koji bi štitili interese svoje federacije. Možemo reći da je ovim zahtjevima, ideja austroslavizma hrvatskih *četrdesetosmaša* oživjela u nikad tako otvoren zagovor – sada kada je to službeni dokument jednog „parlamenta“, a ne samo individualni politički spis. Pridjev *državni*, pri zahtjevu za osnutkom samostalne vlade, zasigurno se rasplinio nad svim ostalim traženjima. To je značilo iskaz državotvornosti, nacionalne samosvijesti i (uvjetno uzimajući) vodilo prema nacionalnoj emancipaciji. Sabor trojedne kraljevine zagovarajući federativno uređenje Monarhije, ponudio je sebe kao budućeg predvodnika, lidera slavenskoga juga.⁸⁰

Posebno mjesto među aktima izdanih od strane Sabora, a koji nam govore o austroslavističkim okvirima hrvatskog nacionalizma, jest „Manifest naroda Hrvatsko-Slavonskoga“ gdje se po tome pitanju ističe sami početak manifesta: *Glavna je naša namjera slobodnim narodom u slobodnom austrijskom carstvu biti*. No, ovaj tekst je poseban i u tome što ne proziva samo mađarsku politiku, već i austrijsku (...u Austriji *hegemonija nemačkog i mađarskog naroda postoji, nikom na veću štetu ne može biti neg baš njima*⁸¹ - austrijskim Slavenima). U toj „prozivci“ leži konstatacija kako hrvatski pokret želi preustroj monarhije, napuštanje starih postulata.

U tome razmatranju, značajnih državotvornih istupa *četrdesetosmaškog* Sabora, govore mnogi članci koji su ondje izglasani. Među njima izdvojio bih članak

⁷⁹ Perić, *Hrvatska državotvorna...*, str. 100.

⁸⁰ Isto, 100.

⁸¹ Bartulić; Jurković; Pečarić, *Ivan Mažuranić – Hervati Mađarom*, Karlovac: Matica Hrvatska Karlovac/Tiskara Pečarić & Radočaj, 1994., prilog.

VII., koji govori „O savezu vojvodine Serbske sa trojednom kraljevinom“, a koji je posebno zanimljiv u predstojećem dijelu; ...*da trojedna kraljevina ova u tesni politični na temelju slobode i savišene jednakosti osnovani, vojvodinu Serbsku sa trojednom kraljevinom u jedno čversto državno telo stapljajući savez stupivši, i serbske želje i zahtevanja.*⁸² Unifikacija u jedno čversto državno telo, zasigurno je iskorak spram „bližnjeg saveza“, kojim se uglavnom „baratalo“ u prezentacijama priređenim za „više autoritete.“

Isto tako, članak XXVI., koji donosi zaključke *O ustavu krajiškom i polaštinach Krajine*, govori nam o smjelosti hrvatskog pokreta, koji je područje pod *de facto* neposrednom upravom Beča pripremao za najavljivanu te zahtijevanu inkorporaciju u Trojednu kraljevinu. Naglašavajući kako se *zakoni, koji se krajine vojničke tiču, mogu samo na sveobćem saboru trojedne kraljevine stvoriti.*⁸³ Veliki istup je učinjen i člankom XXVII., gdje je naknado potvrđen i „legaliziran“ banski proglas o ukidanju tlake (...sve dotadašnje urbarske „službe i daće“, kao i plaćanje crkvene desetine prestaju „za uvek.“ Svaki dotadašnji kmet postaje “neograničeni vlasnik svoje urbarske zemlje“ koju može „u celo ili na komade zameniti, založiti ili prodati.“⁸⁴

U nekoliko navrata ovoga rada već spomenuto *Bansko vijeće*, zaslužuje posebnu pažnju u vidu razmatranja *četrdesetosmaških* državotvornih istupa. Po osnutku u travnju, ono je imalo isprava isključivo savjetodavnu ulogu, koja je trebala potpomoći organizaciju Sabora, i tako pružiti „kakav-takav“ privid legitimnog djelovanja u anarhiji koja se obušila nad postojećim sistemom (o čemu je ban i govorio u proglasu 19. travnja 1848.). Tako smo mogli već zamijetiti kako je ban sve svoje odgovore višim autoritetima, činio u svoje i u ime Banskog vijeća (pred kraljem tada Bansko vijeće se predstavljalo kao „okupljeni staleži kraljevina Hrvatske, Dalmacije i Slavonije“).

U svibnju na banov prijedlog, vijeće je podijeljeno u pet radnih grupa, i to u sektore za: unutarnje poslove, pravosuđe, odnose trojedne kraljevine s drugim zemljama Monarhije, te za nastavu i bogoštovlje. Početkom lipnja oformljen je još jedan sektor za pitanja „obrane domovine“, u skladu s potrebama koje je potraživao razvoj događaja. Takvo jedno visoko upravno tijelo s ovlastima izvršne vlasti

⁸² Cepulo; Krešić; Hlavacka; Reiter; *Croatian, Slovenian and Czech Constitutional Documents 1818–1849*, Constitutions of the World from the late 18th Century to the Middle of the 19th Century, Vol. 9 (2010), str. 51.

⁸³ *Isto*, str. 73.

⁸⁴ Perić, Ivo, *Hrvatska državotvorna...*, str. 112.

predstavljalo je svojevrsnu „Hrvatsku vladu“, preteču željenog osnutka *Državnog vijeća*. Uz *četrdesetosmaški* Sabor, *Bansko vijeće* jedan je od najočitijih iskaza ideje hrvatske samobitnosti.

5.2.4. Objava rata mađarskoj vladi

Ulazeći u zemlju naoružan, u zemlju za koju, kao i moja hrabra braća u oružju, dijelim najtoplije simpatije naslijeđene kroz stoljeća zajedništva, poduzimam taj korak tek pošto mi je oduzeta svaka nada u mirno izgladjenje sukoba... (Ugarskome narodu, podmaršal i ban Josip Jelačić, 7. rujna 1848.)⁸⁵

Sam čin rata za „neovisnost“, neosporivo je iskazivanje krajnje nacionalne samobitnosti i retrospektivno gledajući, potez koji je jedini (u većini slučajeva) mogao osigurati ostvarenje nacionalnih programa „malih“ nacija (pod određenim okolnostima, koje bi im išle u prilog). Prelazivši Dravu kod Varaždina, 11. rujna 1848., s hrvatsko-slavonskom vojskom, ban Josipa Jelačić ostvaruje možda i najrevolucionarniji čin čitavog *četrdesetosmaškog* razdoblja. U proglasu mađarskoj vojsci, Jelačić navodi kako su *zavijorili svoje zastave ne samo u obranu i očuvanje naših prava, već i za očuvanje našeg voljenog monaha...*⁸⁶ Simbolika ovog trenutka, nesporno progovara o odriješnosti hrvatskog pokreta da zagazi u nove odnose, moderne i preporođene monarhije.

Iako se hrvatski *četrdesetosmaški* pokret ne poziva izravno na američku „Deklaraciju o nezavisnosti“⁸⁷ (*Declaration of Independence*), iz godine 1776., Jelačićeva objava rata je u skladu s onime što ona zagovara: *Kada tokom ljudskih događaja postane neophodno za jedan narod da raskine političke odnose koji su ga povezivali s drugim, i preuzme odvojeno i ravnopravno mjesto među moćima na zemlji, na koje mu zakoni prirode i pravo Božije daju pravo, dužno poštovanje mišljenja čovječanstva od njega zahtijeva da objavi razloge koji ga nagone na odvajanje... Prema tome, mi se moramo suočiti sa neminovnošću osude našeg otcjepljenja i smatrati ih, kao što smatramo ostatak čovječanstva, neprijateljima u*

⁸⁵ Neustädter, Josip, *Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od godine 1848.* svezak 2., Zagreb: Školska knjiga, 1998., str. 537.

⁸⁶ Isto, str. 538.

⁸⁷ Manifest naroda Hrvatski-Slavonskoga, u uvodom dijelu kaže: *Dva gledišta ima s kojih se gibanja svijeh narodah smatrati mogu: jedno je gledište naravnog a drugo historičnog prava* – prirodno pravo, kao naslijeđe *Deklaracije o neovisnosti* u manifestu upozorana vas da je hrvatski pokret 1848. upoznat s tekovinama tog krucijalnog američkog patenta. (Bartulić; Jurković; Pečarić, *Ivan Mažuranić...*, prilog.)

*ratu, prijateljima u miru.*⁸⁸ Dakako, separacija u kontekstu hrvatskog pokreta nikako ne znači čin kojemu je namjera potpuna nezavisnost (kao onoj u *Deklaraciji o nezavisnosti*), već se ta separativnost i pobuna hrvatskog pokreta očituje u naumu emancipacije spram starih odnosa unutar Monarhije. Sukladno s austroslavističkim stajalištem.

Uz predstavljanje važnosti samog po sebi čina objave rata te svih prethodno spomenutih političkih istupa, kao završetak moga ukupnog nastojanja da izložim najvažnije trenutke *četrdestosmaškog* pokreta u procesu stvaranja hrvatske moderne nacije i nacionalizma, ostaje mi još naglasiti kako je *prvo ostvarenje pohoda na mađarsku bilo zauzeće Međimurja i njegovo priključenje matičnoj zemlji Hrvatskoj*. Na kraju je tog procesa, (2. prosinca 1848.) imenovanje *bana Jelačića gubernatorom Rijeke, te civilnim i vojnim gubernatorom Dalmacije* od strane novoustoličenog cara Franje Joipa I., integracija hrvatskih zemalja doživjela nikad viši stupanj ostvarenja.⁸⁹

⁸⁸ http://ipt.fpn.bg.ac.rs/Materijal/Deklaracije/Deklaracija_nezavisnosti.pdf, 8. rujan 2016., 17:22h.

⁸⁹ Perić, *Hrvatska državotvorna...*, str. 123-124.

Zaključak

Prvom polovicom devetnaestog stoljeća, nacionalni pokret koji se je razvijao u Banskoj Hrvatskoj, otpočeo je u postojećim okolnostima, modernizacijske procese spram svih hrvatskih zemalja. Revolucija godine 1848., vrhunac je tih pol stoljetnih nastojanja. Tada postignuti demokratski stupanj, koji je dopustio razvoj političkih pluralizama, uglavio je razdiobu hrvatske nacionalne politike zauvijek, u po meni dva glavna smjera. Prvi stup jest austoslavizam, pobjednička ideologija *četrdesetosmaškog* razdoblja. Konzervativna ideja, ali koja uspješno *manipulira* s elementima liberalnog, modernog, uvijek spremna pomirit naizgled nepomirljivo. Ideja koja u *germanskim* centrima moći vidi pravilnog saveznika, onog s kojim ima najviše zajedničkih interesa i svjetonazorskih podudarnosti. (Upravo u naslijeđu austoslavizma vidim korijene današnje hrvatske *desno* opredijeljene politike). Južnoslavenstvo, koje uskoro izrasta u jugoslavenstvo, drugi je stup hrvatske politike. Ideja nadahnuta samosviješću, pobunom spram konzervativnosti, i bezuvjetnim stremljenjem više ka potpunom ostvarenju nacionalnog, te nadnacionalnog programa, a u kojem duboko vjeruje da može zadržati lidersku ulogu ili ostvariti najviše dosege ravnopravnosti i modernizacije. (Dakako, lijevo orijentirana struja suvremene hrvatske politike neodoljivo odiše ovakvim ili pak sličnim postulatima). Obje spomenute ideologije, u sebi nose ideju o federalističkom uređenju države. Konceptija federalizma, u kontekstu hrvatske nacionalne borbe, koja se vodila unutar dvije višenacionalne zajednice, monarhističkih i socijalističkih tvorevina.

Ako je godina 1848. bila pobjeda austoslavizma, godina 1918. bila je zasigurno pobjeda južnoslavenstva/jugoslavenstva. Retrospektivno gledajući, ta dva programa sve do trenutka spoznaje o besmislu tako velikih razilaženja istog nacionalnog tijela, do trenutka spoznaje o destruktivnošću izazvane konstantnim proizvođenjem jedne te iste „povijesti“, potpuno ostvarenje hrvatskog nacionalnog programa nije se bilo moguće ostvariti.

Literatura

- Artuković, Mato, *Biskup Strossmayer i pitanje jezika u školama „Mađarskih kraljevskih državnih željeznica“ u Hrvatskoj*, Croatica Christiana periodica, Vol.34 No.66 (2010).
- Banac, Ivo, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji - porijeklo, povijest, politika*, Zagreb: Globus, 1984.
- Balta, Ivan, *Značaj slavonsko-podravске željeznice u društvenom razvoju Slavonije krajem 19. i početkom 20. stoljeća*, Povijesni zbornik : godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe, Vol.3 No.4 (2013).
- Bartulić; Jurković; Pečarić, *Ivan Mažuranić – Hervati Madjarom*, Karlovac: Matica Hrvatska Karlovac/Tiskara Pečarić & Radočaj, 1994.
- Cepulo; Krešić; Hlavacka; Reiter; *Croatian, Slovenian and Czech Constitutional Documents 1818–1849*, Constitutions of the World from the late 18th Century to the Middle of the 19th Century, Vol. 9 (2010).
- Cipek, Tihomir; Vrandečić, Josip, *Hrvatska nacija i nacionalizam u hrvatskoj povijesnoj tradiciji*, Zagreb: Alineja, 2007.
- Evans, R.J. W., *The Habsburgs and the Hungarian Problem, 1790-1848*, Transactions of the Royal Historical Society, Vol. 39 (1989).
- Filipović; Marinović, *Nacionalni pokret u Hrvatskoj u 19. stoljeću - treći hrvatski simpozij o nastavi povijesti*, Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje, 2008.
- Hanak, Peter, *Povijest Mađarske*, Zagreb: Barbat, 1995.
- Hobsbawm, J. Eric, *Nacije i nacionalizam*, Zagreb: Novi liber, 1993.
- Horvat, Rudolf, *Ban Jelačić - Hrvatski pokret 1848.- svezak 1*, Zagreb: Colorprint, 1990.
- Jurišić, Šimun, *Glasoviti hrvatski govori*, Split: Nova stvarnost, 2008.
- Jelčić, Dubravko, *Hrvatski narodni i književni preporod*, Zagreb: Školska knjiga, 1978.
- Korunić, Petar, *Jugoslavenska ideologija u hrvatskoj i slovenskoj politici – hrvatsko-slovenski politički odnosi 1848-1870.*, Zagreb: Globus, 1986.
- Lendvai; Major, *The Hungarians – A thousand Years of Victory in Defeat*, Princeton: Princeton University Press, 2003.

- Magyaródy, S.J, *Hungary and the Hungarians*, United States of America: Matthias Corvinus Publishers, 2012.
- Markus, Tomislav, *Hrvatski politički pokret 1848-1849: osnovna zbivanja i ideje*, Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 1997.
- Markus, Tomislav, *Publicističko djelovanje Bogoslava Šuleka 1848.-1850. godine.*, Povijesni prilozi (1995).
- Milković-Šarić, Kristina, *Josip Jelačić u prvoj banskoj pukovniji (1841.-1848.)*, Zagreb: Plejada, 2014.
- Neustädter, Josip, *Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od godine 1848. svezak 1.*, Zagreb: Školska knjiga, 1994.
- Neustädter, Josip, *Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od godine 1848. svezak 2.*, Zagreb: Školska knjiga, 1998.
- Pederin, Ivan, *Mađarsko pitanje - Dvor i Hrvati*, VDG Jahrbuch, Vol. 15, 2008.
- Perić, Ivo, *Hrvatska državotvorna misao u XIX. i XX. stoljeću*, Zagreb: Dom i svijet, 2003.
- Roth; Jacolin, *Eastern European Railways in Transition: Nineteenth to Twenty-first Centuries*, London/New York: Routledge-Taylor & Francis Group, 2016.
- Sabol, Željko, Hrvatski sabor, Zagreb: Sabor Republike Hrvatske – Školska knjiga, 1995.
- Schievelbusch, Wolfgang, *Povijest putovanja željenicom - o industrijalizaciji prostora i vremena u 19. stoljeću*, Zagreb: Naklada LJEVAK, 2010.
- Staklarević; Štefanac, *Željeznički kolodvori u Hrvatskoj – priča o ljudima, zgradama i vlakovima*, Zagreb: Tehnički muzej, 2015.
- Stančić, Nikša, *Disertacija grofa Janka Draškovića iz 1832. godine: samostalnost i cjelovitost Hrvatske, jezik i identitet, kulturna standardizacija i konzervativna modernizacija*, Kolo 3 (2007).
- Stančić, Nikša, *Hrvatska nacija i nacionalizam u 19. i 20. st.*, Zagreb: Barbat, 2002.
- Šidak, Jaroslav, *Hrvatski narodni preporod – ilirsko pokret (II. izdanje)*, Zagreb: Školska knjiga, 1990.
- Šidak, Jaroslav, *Studije iz hrvatske povijesti za revolucije 1848-49.*, Zagreb: Institut za hrvatsku povijest - Sveučilište u Zagrebu, 1979.

- Šokčević, Dinko, *Hrvati u očima Mađara, Mađari u očima Hrvata*, Zagreb: Naklada Pavičić, 2006.
- Szabo, Agneza, Demografska struktura stanovništva civilne Hrvatske i Slavonije u razdoblju 1850-1880., *Historijski zbornik* 40 (1987).
- Švagelj, Dionizije, *Sabrana djela VI. – Hrvatski narodni preporod u Slavoniji*, Vinkovci: Ogranak Matice hrvatske u Vinkovcima, 2009.
- Sked, Alan, *Radetzky: Imperial Victor and Military Genius*, London/New York: I. B. Tauris, 2011.
- Taylor J. P., Alan, *Habsburška Monarhija (1809.-1918.)*, Zagreb: Znanje, 1990.
- Wehler, Hans-Ulrich, *Nacionalizam – povijest, oblici, posljedice*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2005.
- http://ipt.fpn.bg.ac.rs/Materijal/Deklaracije/Deklaracija_nezavisnosti.pdf
- <http://marcius15.kormany.hu/a-12-pont-tortenete-2013>
- <https://www.youtube.com/watch?v=Uas7sxUyY7M>

Prilozi

Prilog 1. Zahtevanja naroda⁹⁰

U narodnoj po upravljajućem odboru sazvanoj skupštini trojedne kraljevine Dalmacie, Hèrvatske i Slavonie u glavnom gradu Zagrebu u narodnom domu dana 25. (13.) ožujka god. 1848 dèržanoj, jednodušno zaključena, i po jednom izaslatom veličanstvenom odboru ovih kraljevinah kraljevskom prestolu za potvrđenje podnešena.

Mi slavjanski narod trojedne kraljevine želeći kao i do sada ostati i nadalje pod krunom ugarskom, s kojom su predji naši slobodnom voljom sjedinili slobodnu krunu kraljevinah Dalmacie, Hèrvatske i Slavonie, želeći takodjer vèrni ostati sadašnjoj vladajućoj dinastii, postavljenoj na prestol naših kraljevinah po sankcii pragmatičkoj, i zajedno želeći uzdèržati cèlokupnost monarkie austrianske i dèržave ugarske, *kao što i silni podpor biti one velike stečevine*, koju se stekli za cèlu austriansku carevinu *kèrvni i važni dani 12., 13. i 14. ožujka ove godine u Beču*, zahtèvamo od pravednosti kralja našega slèdeća:

1. Buduć da se u izvanrednom položaju nalazimo, i za povratjenje zakonitog stanja potrebito je, da imademo zakonitu vèrhovnu glavu: zato izabrasmo jednodušno za bana trojedne kraljevine *Barona Josipa Jelačića Bužinskoga*, muža svega naroda povèrenje imajućega, kojemu banu ima se predati i zapovèd nad vojskom granice i pravo razpisivanja sabora.
2. Da se naš dèržavni sabor sazove najkasnie do 1. svibnja ove godine u glavni grad Zagreb.
3. Krèpko i novo sjedinjenje u svakom smislu naše po zakonu i dogodovštini k nama pripadajuće kraljevine Dalmacie s kraljevinom hèrvatskom i slavonskom, kao takodjer cèle naše vojničke granice granice glede političkog upravljanja, kao i sviuh ostalih tečajem vremena izgubljenih s ugarskim varmedjami i s austrianskimi dèržavami sjedinjenih stranah domovine naše.
4. Našu narodnu nezavisnost.
5. Vlastiti nezavisni našem saboru odgovorni ministerium, kojega članovi imadu biti ljudi narodu povoljni i od novieg duha naprèdka i slobode.

⁹⁰ Neustädter, *Ban Jelačić i događaji...*(svezak 1.), str. 479.

6. Uvedenje narodnog jezika u unutarnje i izvanjsko upravljanje kraljevinah naših i zajedno sve više i manje učionice.
7. Utemeljenje sveučilišta u Zagrebu.
8. Političko i duševno razvijanje na slobodnom *narodnom* duhu osnovano.
9. Slobodu štampe, vjere, učenja i govora.
10. Svakoletni državni sabor na izměnu u Zagrebu, Osěku, Zadru ili Rěci.
11. Tako na pěrvom dojdúcem kako i na svih budućih državnih saborih naših zastupanje (representaciju) *naroda* na temelju jednakosti *bez razlike stališa*.
12. Jednakost svih bez razlike stališa i vjere pred sudom, zajedno javnost, usmenost, porota (Jury) i odgovornost sudacah.
13. Jednakost nošenja teretah ili platjanje štibre i daće svih bez razlike stališah, koja štibra opredělit se ima na našem saboru.
14. Odrěšenje podanikah (kmetovah) od rabote ili tlake i zatim od podaničtva.
15. Podignutje narodne banke.
16. Povratjenje naših narodnih kasah i glavnica, koje su se dosada upravljale u Ugarskoj, i povratak imanjah i kasah fiškalskih. Ove kase i glavnice morati će upravljat naš odgovorni ministerium financiah
17. Narodnu stražu (gardu), a državni vojvoda ili kapetan, izabran na našem saboru po staroj navadi, bit će njezin vèrhovni zapovědnik.
18. Svake vèrsti narodna vojska, kad neima izvanjskog rata, neka ostane kod kuće, neka dobiva poglavare domaće, i neka joj se narodnim jezikom zapověda; u vrěme pako straženja i to osobito na kordunu kao što i vojevanja proti izvanjskom nepriatelju ima dobivati hranu, plaću i oděću. Stranjska vojska iz zemlje da izadje, a narodni graničari, koji se nalaze u Italiji, da se odmah kući povrate.
19. Ista vojska narodna, kakove god one vèrsti bila, ima priseći věrnost občinskomu ustavu, svomu kralju i slobodi naroda svoga i svih ostalih slobodnih narodah carstva austrianskog, po načelu čověčnosti.
20. Svi politički prestupnici tako trojedne kraljevine naše kao i svih slobodnih narodah austrianskih neka se iz tamnice puste, imenito pako slavni naš spasitelj i domovine vrědni sin Nikola *Tommasseo*.
21. Pravo sdruživanja (associacie), sastanakah i molbah (peticie).

22. Neka se sve mitnice (malte) na medji naše zemlje i dèržavah slavensko- i taliansko-austrijskih ukinu i slobodno obćenje izmedju rečenih dèržavah i nas neka se proglasi. Svekoliko pako pošte u trojednoj kraljevini neka se u svemu podlože našem domaćem ministeriu.

23. Slobodno uvadjanje morske soli u smislu starinskih prava naših.

24. Kao u provincialu gospodske, isto tako neka se dokinu i u granici vojničkoj sve cesarske i občinske rabote; a obćinam krajišničkim neka se povrate njihove šume i paše.

25. Glavnicu krajišničkih dohodakah (Gränz-Proventenfond), kojom upravlja dvorsko bojno vèće, neka od sada rukovodi naš ministerium.

26. Svaki krajišnik neka uživa kao slobodan čověk jednaka prava i slobodu s ostalimi stanovnici trojedne kraljevine.

27. Neka se u granici obćine varoške i seoske urede na slobodnom temelju, s tim pravom, da mogu same sebe upravljati i sebi sud krojiti.

28. Da se staro ime županiah povrati i da se urede po starinskom načinu, a na novom temelju sadašnje slobode.

29. *Odmah od sada sve domaće časti od najveće počemši, tako duhovničke kao i svètske, nesmē drugi imati obnašati nego samo sinovi trojedne kraljevine.*

30. Ukinutje celibata, i uvodjenje narodnog jezika u cèrkvu polog starinskog hèrvatskog prava i običaja.

Prilog 2. Mađarskih „dvanaest točaka“

A 12 pont értelmezése

Mit kíván a magyar nemzet.

Legyen béke, szabadság és egyetértés.⁹¹

1. Kívánjuk a sajtó szabadságát, censura eltörlését.

Želimo slobodu tiska, ukidanje cenzure.

2. Felelős ministeriumot Buda-Pesten.

Budim-Pešti odgovorno ministarstvo.

3. Évenkinti országgyűlést Pesten.

Godišnja nacionalna skupština u Pešti.

4. Törvény előtti egyenlőséget polgári és vallási tekintetben.

Građanska i vjerska jednakost pred zakonom.

5. Nemzeti őrsereg.

Nacionalna garda.

6. Közös teherviselés.

Pravedna raspodjela poreznih opterećenja.

7. Urbéri viszonyok megszüntetése.

Ukidanje kmetstva.

8. Esküdtszék, képviselőlet egyenlőség alapján.

Porota i sudstvo temeljeno na ravnopravnom zastupanju.

9. Nemzeti Bank.

⁹¹ <http://marcius15.kormany.hu/a-12-pont-tortenete-2013>, 27. kolovoz 2016., 15:25h

Nacionalna banka.

10. A katonaság esküdjék meg az alkotmányra, magyar katonáinkat ne vigyék
külföldre, a külföldieket vigyék el tőlünk.

Vojska mora dati zakletvu na ustav, mađarski vojnici se moraju vratiti iz inozemstva,
a strani deportirati iz mađarske.

11. A politikai statusfogyok szabadon bocsátassanak.

Oslobođenje političkih zatvorenika.

12. Unio.

Unija (s Transilvanijom).

Egyenlőség, szabadság, testvériség!

Jednakost, sloboda, bratstvo!

Sažetak

Hrvatski nacionalizam i revolucija godine 1848.

Glavno nastojanje ovoga rada bilo je usmjereno ka spoznavanju onoga što je revolucija godine 1848. doprinijela ukupnom razvojnem putu hrvatskog nacionalizma. Uvid u prvu polovicu devetnaestog stoljeća, razjasnio je osnovnu problematiku pitanja hrvatskog jezika i kulture, time i dezintegracije hrvatskih zemalja, odnosno ilirskog (hrvatskog) narodnog preporoda uopće. Nadovezujući se na sami početak revolucije u Habsburškoj Monarhiji u ožujku 1848., pri tome imajući na umu fundamente (hrvatskog) ilirskog narodnog preporoda, pratio sam prvotnu reakciju te razvoj hrvatske *četrdesetosmaške* politike. Izdvajajući četiri ključna momenta „Hrvatske“ revolucije godine 1848., donio sam konačan zaključak, kako su događanja na samom kraju prve polovice 19. st., prvi vrhunac hrvatskog nacionalizma, te su kao takva svojevrsna baština do današnjih dana, hrvatskih nacionalnih nastojanja.

Ključni pojmovi: Ilirski (hrvatski) narodni preporod, revolucija 1848. u Habsburškoj Monarhiji, hrvatski *četrdesetosmaški* pokret

Summary

Croatian nationalism and revolution of 1848.

The main effort of this work was to obtain complete (as much as it's possible) view of achievements of revolution of 1848., in the context of Croatian struggle for the right to national development. So called "the Illyrian movement", in the thirties of the nineteenth century started to creating foundation for Croatian national development. The key medium (and idea) of their national integration efforts was (by them) newly formed "Croatian language." By following the revolutionary events in the Habsburg Monarchy, and at the same having on our mind previous efforts achieved by Illyrian movement, we will come to know about Croatian reaction and development of the revolutionary politics. By presenting four crucial moments of the "Croatian" revolution of the 1848., it's shown how important that historical event was in a retrospective review of Croatian struggle for the right to national development.

Key terms: the Illyrian movement, Revolutions of 1848 in the Austrian Empire, Croatian movement of revolution of 1848.